

Og'zaki nutq jarayonida soxta diskurs aktlarining yuzaga kelish omillari

Qodirova Holida Xayriddin qizi
Ingliz tilshunosligi kafedrası o'qituvchisi
Email: kholidakodirova@gmail.com

***Annotatsiya.** Ushbu maqola muloqot jarayonida ifoda etiladigan nutq aktlarining yuzaga kelish sabalari va mazmunini tekshirish uchun nazariy va amaliy vositalarni ishlab chiqish zarurati, ularning haqiqat / yolg'onligini baholash mezonlarini topishga yo'naltirilgan.*

***Kalit so'zlar:** Muloqot akti, soxta diskurs, lingvistik va paralingvistik vositalar, nutq komponentlari, lokutsiya, perelokutsiya, illokutsiya, sintaktik vositalar, leksik-semantik vositalar.*

Jamiyatda insonlar doimo bir-birlari bilan aloqada bo'lib, bir-biriga nutq vositasida o'zaro ta'sir o'tkazish jamiyat uchun muhim hisoblanadi. Insonlar nutqdan turli maqsadlarda foydalanishdai, xususan, o'z fikrlarini bildirish, salbiy yoki ijobiy his-tuyg'ularni, o'zlari idrok etgan fikr va g'oyalarni ifodalash yoki ularga erishish maqsadida foydalanishadi. Shu sababli ham, og'zaki muloqot har qanday vaqtda va hamma joyda juda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Og'zaki muloqotda so'zlovchi so'zlarni tallafuz qilish orqali axborotni tinglovchiga yetkazishga harakat qiladi. Ammo ba'zan tinglovchi so'zlovchi tomonidan yo'llangan ma'noni noto'g'ri qabul qilish holatlari ham uchraydi. Shu tariqa, nutq aktlari pragmatikaning bir bo'gini sifatida tallafuz ta'sirida yuzaga keladigan ma'noni tahlil qiladi

Zamonaviy tilshunoslikda yolg'on tushunchasining lingvistik ifodasini o'rganish bugungi kundagi dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Chunki bu tushunchaning parametrlari ilmiy adabiyotlarda aniq belgilanmagan va yetarli darajada tavsiflanmagan. Yolg'on hodisasining murakkabligi va ko'p qirraliligi yolg'on bayonotni faqat lingvistik tadqiqot ob'ekti sifatida ko'rib chiqishga imkon bermaydi, bu lingvistik va paralingual makon, psixologiya fanlari tomonidan haqli ravishda o'rganiladi. Haqiqat/yolg'on muammosi mantiq va huquqshunoslikning dolzarb vazifalari qatoriga kiradi. Bundan tashqari, yolg'onning falsafiy va axloqiy kategoriyalarga mansubligi uni falsafiy tadqiqot ob'ektiga aylantiradi. Insoniyatga xos bo'lgan muloqot jarayonini tartibga solishga urinishlarga qaramay (Kant 1994, 1995; Lakoff 1973 yil; Grice 1985; Gordon, Lakoff 1985 va boshqalar), yolg'on og'zaki muloqotning doimiy hodisasi bo'lib qolmoqda. Shaxs ijtimoiy jihatdan ham qoralangan, maqbul maqsadlarda yolg'on bayonotni amalga oshiradi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'pchilikning fikriga ko'ra yolg'on ko'pgina hollarda qabul qilinadi [Dotsenko 2000; Dubrovskiy 1994 yil; Belgilar 1999; Shcherbatykh 2000; Jilyaev 2002]. P.Ekmanning so'zlariga ko'ra "yolg'on shunchalik tabiiyki, inson faoliyatining deyarli hamma sohasiga to'g'ridan-to'g'ri kirib boradi" (Ekman, 2000). Yol'g'on va aldovning namoyon bo'lishini jamiyat hayotining barcha sohalarida xususan, siyosiy, biznes, sport, tibbiyot va boshqa qator sohalarida uchratish mumkin. Dubrovskiyning so'zlariga. "Yolg'onni hayotimizdan chiqarib tashlashga bo'lgan har bir urinish besamar bo'lib, pisixologik chihatdan noto'g'ri va samarasizdir"

Yolg'on, aldash niyatini ifodalovchi nutq so'zlashuvning alohida turi bo'lib, uning semantik asosini so'zlovchi tomonidan yaratilgan ruhiy dunyo tashkil etadi, rost so'z niqobi ostida nosamimiy gaplar anglashiladi. Bunda so'zlovchi o'zining nosamimiy gaplarini samimiy deb ko'rsatib, umumiy kommunikativ ehtiyojning alohida holati sifatida muloqot jarayonida o'zining kommunikativ ehtiyojlarini yuzaga keltiradi.

Nutqda turli tushunchalar katta ahamiyatga ega bo'lib, ular yordamida tarjimon muloqot holatini baholaydi. Ostin Yulening so'zlariga ko'ra, nutq aktida nutqning uch ko'rinishi mavjud bo'lib, ular lokutsiya, illokutsiya va perlokutsiyaga bo'linadi. Illokutsion aktlar borliqning funksiyasi bo'lib, bu so'zlovchining nazarda tutgan maqsadini ifodalaydi. Nutq aktlarining turlari orasida illokutsion aktlar eng muhim hisoblanib, pragmatik tahlilning asosi sifatida xizmat qiladi. J.Ostin nutq aktlari nazariyasini shakllantirib, boshqa tilshunoslar uchun nutq akti turlarini ajratishda dastlabki manba bo'lib xizmat qilgan tasnifni ilgari surmoqda. J.Ostin, u yoki bu nuqtayi nazarni ifoda etganda, shaxs muayyan vaziyatni tasvirlashi, shuningdek, ba'zi harakatlarni, ya'ni nutq aktini bajarishi mumkinligiga e'tibor qaratdi: xabar berish, so'rash, undash, iltimos qilish, maslahat berish, minnatdorchilik va boshqalar. Shuningdek, u nutq aktlarining boshqa lokutiv va perlokutiv turlarini ham ajratdi. Bunda lokutiv - akt o'z-o'ziga gapirish, illokutiv boshqa shaxsga niyatini bildiradi, maqsadni belgilaydi. J. Ostin nutq akti funksiyalarini illokutiv kuchlar, unga tegishli fe'llarni esa illokutivlar deb atadi.

Soxta diskurs konsepti lisoniy ongda mavjud bo'lib, lingvistik vositalarning faol zaxirasini o'zida mujassam etadi va bu konsept til va madaniyatning umumiy konsepti hisoblanadi. Ammo, nutq har bir tilda shu tilga xos bo'lgan turli til mexanizmlari yordamida baholanadi. Shu tariqa, yolg'on va yolg'onni anglatuvchi nutq o'zining ifodasi bilan farqlanadi va muloqot jarayonida turli xil xarakterga ega bo'ladi:

- Yolg'on diskursning semantik asosi so'zlovchini til egasi sifatida unda meros bo'lib qolgan o'ziga xos mentalitetning ifodasi sifatida tuzaga keladi;
- Yolg'on, aldash niyatini yuzaga chiqarayotgan so'zlovchi o'zining muloqot strategiyalari orqali noto'g'ri takliflarni haqiqat sifatida ko'rsatadi;
- Nutq aktlarining strukturasi niyat muloqot aktining boshlang'ich jarayoni sifatida takliflar ustiga quriladi;
- Yolg'on, aldov niyat bayonini hikoya tarzida tasvirlash o'ziga xosligi shundaki, aytilayotgan gapning yolg'onligi faqat so'zlovchigagina ma'lum bo'ladi, uning suhbatdoshi esa bu vaziyatdan xabardor bo'lmaydi;
- Maqsad nuqtai nazaridan, nutq aktidagi nosamimiylik vaziyatlari ko'pincha so'zlovchining xudbin maqsadlariga erishish uchun tinglovchiga ta'sir etishda foydalaniladi

Shunday qilib, so'zlovchining nutqida yuzaga keladigan shaxsiy fikrlarini baholash yolg'on kommunikatsiya ishtirokchilarining mavjud strategiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Soxta diskursning yuzaga kelish jarayoni vaqtinchalik sodir bo'lib, muayyan maqsadga bo'ysunadigan kommunikativ harakatlar majmui sifatida ko'rib chiqilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Akhmedov O.S., Kodirova. Kh. Kh. (2021) Effective Ways of Teaching Writing Skill for B1 Learners in Uzbek Educational System. International Journal of Engineering and Information Systems (IJEAIS) ISSN: 2643-640X Vol. 5 Issue 4, April-2021, Pages:97-10.
2. Akramov, I. (2021). Linguistic Culture Expressing Happiness and Contentment in The English And Uzbek. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 1(1).извлеченоот https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/2881
3. Austin, J. L. (1962). How to do things with words. Oxford: Oxford University Press.
4. Ahrorovna, N. N. ., & Marjona, M. . (2021). Essential Memory Improving Techniques in Teaching and Learning Process. "ONLINE - CONFERENCES" PLATFORM, 62-68. Retrieved from <http://papers.online-conferences.com/index.php/titfl/article/view/589>

5. Brown, G. & Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press
https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=BMFYyZIAAAAJ&citation_for_view=BMFYyZIAAAAJ:YsMSGLbcyi4C
6. Kodirova Kholida Khayriddinkizi (2021). Strategies of Improving Writing Skill for B1 Learners. INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY RESEARCH AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES.
<http://mrit.academiascience.org/index.php/mrit/issue/view/2>
<https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=13556866636367260984&btnI=1&hl=en>
7. Kh Kodirova (2021). ESSENTIAL WAYS OF IMPROVING WRITING SKILL FOR B1 LEARNERS
(https://www.conferences.uz/plugins/themes/bootstrap3/pdf/conf_22_2020/7.Filologiya_fanlarini_rivojlantirish_yulidagi_tadkikotlar_3_qism.pdf#page=26)
8. NIGINA, MUXAMMADIEVA. "TYPES AND BASIC FUNCTIONS OF EMOTIONS."
<https://media.neliti.com/media/publications/342764-types-and-basic-functions-of-emotions-e7bb039e.pdf>
9. Yuldasheva, F. (2021). The Expression of Politeness Category in The Uzbek And English Languages. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 1(1). извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/2835
<http://ijeais.org/wp-content/uploads/2021/4/IJEAIS210426.pdf>
10. Плотникова С.Н. Лингвистические аспекты выражения неискренности в английском языке: Диссертация . докт. филолог, наук. Иркутск, 2000.
11. Расулов, З. И. (2017). Особенности моделирования эллиптических предложений в связи с позиционными звеньями. Тил бирликларини қиёсий-типологик ва лингвомаданиятшунослик йўналишларида тадқиқи ва уларнинг тилларни ўқитишдаги ўрни. Илмий мақолалар тўплами. Қ, 2, 54-56.
12. Saidova, Mukhayyo Umedilloevna (2020) "LEXICOGRAPHIC AND ETHYMOLOGICAL ANALYSIS OF THE CONCISE OXFORD DICTIONARY OF LITERARY TERMS BY Ch. BALDICK," Scientific Bulletin of Namangan State University: Vol. 2 : Iss. 9 , Article 45. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol2/iss9/45>
13. Umedilloevna, S. M. (2020). The problem of classification of literary terms in “the concise oxford dictionary of literary terms” by chris baldick. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(6),527-531.
<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=10&issue=6&article=07>
14. Романов Д. А. Языковая репрезентация эмоций: уровни, функционирование и системы исследований: Диссертация докт. филолог, наук. Тула, 2004.
15. Саарни К. Льюис М. Обман и иллюзии в человеческой жизни // Исследуем ложь. Теории, практика обнаружения / Под редакцией М. Льюиса, К. Саарни. СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. - 288 с